

Mykhailo Kytrysh has developed various methods for decorating the surfaces of goods - with contouring, ritual elements and applying the decor. Decorations are designed to endure the growth of motivation. Contour grinding is broadened in pottery by Opishne's at the XX century and on the beginning of the XXI century table is already respected traditional for the Moscow pottery. Mykhailo Kytrysh's dishes are decorated in the same way. The zoomorphic sculptures, vases and peasants of the author are decorated with applied elements of urban watering, which in turn gives an uncompromising enemy effect.

Mykhailo Kytrysh's ceramics collectors at the National museum of Ukrainian pottery are taking revenge on the traditional detached pottery of the XXth century, so it is an innovation, which has become a sublime richness of his work. Traditionalist was shown, it is important, in the chicory forms of dishes, which were prepared in the Opishne ancestral table, and in the decoration of his contoured young growth ornaments, which traditionally produced the potter's wife.

Key words: pottery, ceramics, collection, Mykhailo Kytrysh, tradition, National museum of Ukrainian pottery, Opishne.

REFERENCES

1. Hanzha, P.O. (1989). Vidrozhennia tradytsiinykh osередkiv narodnoho mystetstva [Revival of the traditional middle-classes of folk mystery]. *Narodna tvorchist ta etnografia [Folk Creativity and Ethnography]*, 4. pp. 60–69. [in Ukrainian].
2. Dmytrenko, Oleksii (1991). *Khvyst yashchirky: Vybrani tvory [Twister lizards: Selected works]*. Kyiv: Molod. [in Ukrainian].
3. Inventarni knyhy [The inventory books]. Natsionalnyi muzej-zapovidnyk ukrainskoho honcharstva v Opishnomu. [in Ukrainian].
4. Leshchenko, H. (1985). Taiemnytsia opishnianskoho maistra [The secret of the Opishnia master]. *Prapor komunizmu*, 164. p. 3. [in Ukrainian].
5. Poshyvailo, Oles'. (2005). Anatomiiia honcharskoho supermyfa Ukrainy (mystetstvoznavchi studii yak anturazh pryvatnoho avantiuryzmu) [The anatomy of the supermyth of the twentieth century (art critical studies as the entourage of private disposition to engage in ventures)]. *Ukrainskyi keramologichnyi zhurnal - Ukrainian ceramological journal*, 1–4, pp. 9–70. [in Ukrainian].
6. Poshyvailo, Oles'. (2010). *Vershynne yavyshe ukrainskoho honcharstva. [The phenomenon of Ukrainian pottery]. Opishnianska malovana myska druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia (u zibranni Rosiiskoho etnografichnoho muzeiu v Sankt-Peterburzi) [Painted ceramic bowls from Opishne (second half of the 19-th – early 20-th century). From collection of the Russian museum of ethnography in St.-Petersburg]*, pp. 50–261. Opishne: Ukrainske Narodoznavstvo. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 069.908«1862/2020»

В.Г. Рибалка

КОЛЕКЦІЯ ЦЕГЛИ ТА ЧЕРЕПИЦІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКИХ ВИРОБНИКІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ «ПАМ'ЯТЬ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ ТА ГОЛОКОСТ В УКРАЇНІ». ЕТНОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РЕЧОВИХ ПАМ'ЯТОК

Стаття присвячена потенційним евристичним можливостям музейних експозицій в антропологічній інтерпретації історичного процесу, висвітленню через речові пам'ятки минулого складної суміші економічних, соціальних та етнічних процесів.

Проблема досліджується на основі експозиції цегли та черепиці, виробленої на підприємствах Катеринославської губернії у кінці XIX – початку XX ст., яка знаходиться в Музеї «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» (м. Дніпро). Наголошується,

що такий, на перший погляд неатракційний, експонат, як цегла може допомогти зосередити увагу музейного відвідувача на історії в цілому, регіональній історії та проблемах історичної пам'яті.

Акцент робиться на реконструкцію історичних подій через показ конкретних речових експонатів, пов'язаних і з певними особами (власники підприємств – виробники), і з цілим комплексом взаємопов'язаних процесів економічної та етносоціальної історії.

Ключові слова: цегла, підприємства, купці, євреї, український національний рух, «Просвіта», історична пам'ять.

Дослідження різноманітних аспектів історії цегляно-го виробництва в давній Русі та в Російській імперії має вже доволі солідну історіографічну базу. У більшості своїх ці роботи опубліковані в СРСР та сучасній Російській Федерації [3, с. 204–206]. В Україні дане коло питань досі не стало предметом активних наукових студій і обмежується, у переважній більшості, газетними публікаціями та інформацією в Інтернеті [8; 31]. Виключенням є матеріали конференції «Кирпично-черепичное производство в Бахмутском уезде кон. XIX – нач. XX в.», заявленої як «перша» і проведеної у Костянтинівському краєзнавчому музеї 17 жовтня 2015 р. Частина доповідей, зроблених її учасниками, розміщена на сайті музею [17].

Завдання нашої статті – показати, як експозиції речових пам'яток минулого (скажемо відверто, на перший погляд, не самих атракційних) можна надати нового звучання; як через історію розвитку будівельного матеріалу висвітлити економічні та соціальні аспекти життя певного регіону.

З моменту відкриття 16 жовтня 2012 р. Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» у ньому функціонує експозиція «Місто», тематика якої – життя єврейських общин у містах смуги осілости. При її створенні за основу була взята концепція побудови інтерактивної експозиції з мінімальною кількістю експонатів, що унеможливило б перенавантаження експозиційної площі речовими пам'ятками. Особливості життя єврейської громади у міському просторі Австро-Угорської та (у першу чергу) Російської імперій XIX–XX ст. передають не окремі артефакти, а декілька своєрідних мистецьких образів. Первісно експозиційний блок, розміщений у першій залі музею, що носить назву «Світ, знищений Голокостом», складався із настінного мультимедійного відеоколажу та двох інсталяцій. Колаж являє собою чотири почергово змінні композиції зображень єврейських кварталів та вулиць у великих і середніх містах України. Дрогобич, Львів, Бердичів, Одеса демонструють єврейську історію на усьому масиві українських етнічних територій, незалежно від тогочасних державних кордонів. Напроти колажу знаходяться інсталяції «Майстерня катеринославського фотографа» і «Шевська майстерня». Обидві інсталяції поєднують у собі як мистецьку реконструкцію відповідного кустарного та ремісничого виробництва (і у цьому сенсі ми говоримо власне не про документальне відтворення, а радше про художні візії), так і аутентичні речові пам'ятки, які ознайомлюють із цим видом діяльності. Заняття шевським ремеслом та фотографією теж обрані не випадково, оскільки відносяться до числа найбільш популярних у єврейському міському середовищі, а «єврей-шевець» навіть

став одним із стереотипних образів єврейського міського соціуму. Крім іншого, ці інсталяції показують соціальну стратифікацію єврейського середовища у тогочасному великому місті. Водночас, вони, за думкою творців експозиції, унаочнюють тезу, яка заперечує уявлення про євреїв як обов'язково заможну частину суспільства. Підтвердження цьому знаходимо у Катеринославі. За переписом населення 1897 р. євреї-містяни, у переважній більшості, отримували прибуток із власної праці [21, с. 167].

Після створення даного експозиційного блоку виникла своєрідна змістовна прогалина – були відсутні матеріали, які б ілюстрували розвиток єврейського підприємництва у великих містах України. У 2016 р. означена лакуна була заповнена. У цей час Музей поповнився новими експонатами – частиною колекції цегли та черепиці кінця XIX – початку XX ст., дарунком відомого українського колекціонера, дніпровського краєзнавця Павла Маменка.

Музейниками було ухвалене рішення зробити на основі цього дарунка реекспозицію та суттєво розширити речові, образні та інформаційні межі експозиції «Місто».

29 травня 2016 р. у музеї відкрилася нова частина означеної експозиції, яка отримала офіційну назву «Історія міста в камені». У предметному сенсі експозиція складається із цегли та черепиці, виготовленої на підприємствах Катеринославської губернії, які здебільшого належали виробникам – мешканцям Катеринослава. Усі експонати, разом з незначною кількістю аутентичного та копійного (фонового матеріалу (рекламний проспекти, фотокопії зображень власників підприємств, будівель тощо), знаходяться на дерев'яних полицях-підставках темного кольору та поміж ними. Цегла розташована на носіях під нахилом. Черепиця, що має більші габарити, знаходиться угорі полиць. Довжина експозиції – 3,4 м, висота – 1 м. Кожна цеглина має свій порядковий номер. Таким чином, експозиція, разом із існуючим колажем, повністю використовує музейний простір, певною мірою «замикаючи» і, водночас, утворюючи єдиний експозиційний ансамбль.

Будь-яка цегла – це, звичайно, предмет масового виробництва, який має і певні індивідуальні риси, обумовлені тогочасною традицією таврування виробів. Отже, перед нами не просто речова пам'ятка, а артефакт, пов'язаний із діяльністю конкретних людей та соціуму в цілому. Завдяки клеймам ми отримуємо інформацію про технологічні процеси і, навіть, про проблеми історичної пам'яті. Таким чином експозиція, за допомогою атракційних експонатів і пізнавальної розповіді екскурсовода, може суттєво допомогти «олюднити історію».

Усього в експозиції представлено 69 зразків цегли та 10 одиниць черепиці, а також такий доволі рідкісний експонат, як форма для виготовлення цегли. Експозиція, у першу чергу, несе чітку інформаційну функцію – розповідає про найбільш розповсюджені марки цегли та черепиці катеринославських виробників, оскільки супроводжується розлогою таблицею «Виробники цегли та черепиці в Катеринославі та Катеринославській губернії».

Але в цьому експозиційному блоці авторський колектив не зупинився лише на простому предметно-хронологічному розміщенні експонатів, позаяк розповідь екскурсовода знайомить відвідувачів і з тогочасними соціально-економічними та етносоціальними процесами, які відбувалися в означений період у Катеринославській губернії та місті Катеринославі. Такий підхід пояснює, чому для показу тогочасних соціально-економічних процесів вирішено використати власне колекцію катеринославської цегли та черепиці саме кінця XIX – початку XX ст. Річ у тім, що до 80-х років XIX ст. майбутній металургійний центр Російської імперії та одне з найбільших міст України – Катеринославі – це доволі незначний населений пункт зі статусом губернського міста. У 1843 р., як зазначав Аполон Скальковський у своїй роботі «Опыт статистического описания Новороссийского края» (1850 р.), із 56 міст, що знаходилися у цьому регіоні (а до цих величезних обширів автор відносив Крим, південь та південний-схід сучасної України і частину нинішньої Молдови та Російської Федерації), за кількістю населення (8604 мешканців) Катеринославі займав місце у середині списку. За цим показником він значно поступався не лише Одесі (77778 осіб), але й Херсону, Миколаєву, Єлисаветграду, Севастополю, Бахчисараю, Маріуполю, Ізмаїлу, навіть повітовому місту Катеринославської губернії Новомосковську та деяким іншим містам [28, с. 355–356]. Пізніше кількість населення поступово зростала, але доволі повільними темпами. Так станом на 1862 р., згідно офіційних даних, ця кількість складала 13217 осіб [18, с. 303]. У 1865 р., за даними історичного нариса, розміщеному у довіднику «Весь Екатеринослав», під час одноденного перепису населення у місті було зафіксовано 22846 осіб, у 1878 р. – 34000 мешканців [28, с. 108, 95].

Ситуація, і про це також можна розповідати, базуючись на даній експозиції (хоча б на прив'язці до кількості виробників цього будівельного матеріалу в кінці XIX – поч. XX ст.), змінилася буквально за декілька років з будівництвом Катеринославської (спочатку носила назву Криворізької) залізниці. Цей шлях з'єднав Криворізький залізничний басейн із Донецьким вугільним басейном і Азово-Чорноморськими портами. Катеринославі, опинившись у центрі цієї залізниці, став зручним місцем для розміщення металургійної промисловості. Приблизно через рік після цієї події «В засіданні 29 июля (ст. ст.) 1885 г. Городская дума согласилась продать обществу (Товариству Брянского рейкокатального, залізничного та механічного заводів – В.Р.) участок городской земли для строительства завода площадью в 120 десятин...» [6, с. 60]. Через два роки відбувся запуск першої домни Олександрівського Південно-Руського заводу брянського товариства. Ця подія, швидше за все навмисно, співпала з другим днем святкування сторіччя від дня заснування міста. З цього часу почалося його стрімке промислове зростання, яке дало можливість доволі швидко із глухого малочисельного населеного пункту перетворитися на один з промислових центрів Російської імперії. Найбільша заслуга у будівництві залізниці належить місцево-

му поміщику і громадському діячу Олександрю Полю. Один із експонатів музею – цегла з клеймом «А.П.» (О. Поль) – наглядно ілюструє діяльність підприємця.

Інтенсифікація економіки посприяла стрімкому зростанню населення міста, яке збільшилось із 1862 р. до кінця XIX ст. практично у 10 разів і у 1897 р. становило 112839 осіб [21, с. 1]. А ці процеси, у свою чергу, викликали будівельний бум і, відповідно, потребу в популярних на той час будівельних матеріалах. Степова зона, в якій знаходився Катеринослав, унеможлиблювала масштабне використання деревини, яка традиційно ще з першої половини XIX ст. потрапляла у місто водним шляхом «...із губерний: Витебской, Смоленской, Минской, Могилевской, Черниговской и Киевской» [18, с. 305]. Значні обсяги отримуваної за рахунок внутрішнього експорту деревини складали важливу частину прибутку місцевих підприємців, оскільки вона, уже з Катеринослава, перенаправлялася в інші місця губернії. Наприклад, різниця у ціні сажня дров між Катеринославом (15 р. сріблом) і Таганрогом (30 р. сріблом) становила майже 50 % [18, с. 216]. У самому місті деревину використовували не лише для опалення, але і як головний будівельний матеріал. Не можна говорити, що в губернії не існувало цегляного виробництва. Заводи діяли, але лише «...в помещичьих имениях...но в них почти исключительно выделывают кирпич и известь для экономии и в редких местах для сбыта в ближайшие города или деревни» [18, с. 207]. За даними В. Павловича (1862 р.), у губернському місті із 1791-ї міської споруди лише 113 були кам'яними [18, с. 302].

Принагідно зазначимо, що у подальшому Катеринослав ще довго зберігав позиції перевалочної водної бази для лісоторгівлі. У 1913 р. лісоматеріали відносились до числа найбільш важливих вантажів, що перевозилися залізницею, а торгівлею лісом у місті займалось 18 підприємців [28, с. 90, 286]. Але деревина через таке транспортування була доволі дорогим будівельним матеріалом, до того ж поступалася за рядом характеристик цеглі. Крім того, деревина не була ефективною при зведенні корпусів металургійних підприємств та багатоповерхових будинків. Застосування ж цегли пришвидшувало будівництво, задовольняючи зростаючі житлові потреби населення міста: «Под влиянием внезапного наплыва жителей в середине 80-х годов наблюдается сильное вздорожание квартир, повышение доходности домов в связи с этим...и настоящая, в европейском смысле этого слова, строительная лихорадка» [28, с. 111].

Якщо на середину XIX ст. у місті розташовувалося лише 3 цегляних та кахельних заводи [18, с. 111], то у 1910 р. їх нараховується 18 [1, с. 257], у 1913 р. – 17 [28, с. 304]. У губернії ж ця кількість сягає у 1910 р. 86 [1, с. 257–260], у 1913 – 74 підприємства [28, с. 135–136]. І ця галузь виробництва стає суттєвим сегментом у губернській промисловості.

Весь технологічний цикл тогочасного цегляного виробництва ґрунтовно описаний у Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона, тому ми лише зауважимо, що чи не найголовнішою сировиною для цього виробництва є «...всякая глина, какая найдется на месте, и потому по суще-

ству не представляется надобности говорить о каких-либо особых и специальных кирпичных глинах» [14]. Її поклади повинні були знаходитися або «...на самом месте производства или в непосредственной близости к нему...» [14]. У Катеринославі вона знаходилась у самому місті, точніше, як тоді офіційно визначалось, у «пригородной» зоні, передусім Аптекарьській, Жандармській та Рибаківській балках (тут розташовувалося 15 із 17 підприємств) [21]. Допускаємо, що також могла бути й певна кількість офіційно незареєстрованих («підпільних») підприємств або дрібних майстерень. До речі, в музейній експозиції серед черепиці виставлена так звана «чешуя», виготовлена сільськими майстрами. Ця обставина, разом із величезними потребами в будівельному матеріалі, і стимулювала значний розвиток цегляного виробництва, яке мало сезонний характер: розпочиналося весною з видобутку глини та формування цегли-серцю; протягом літа цегла обпалювалась, а потім, власне, йшла на продаж.

Із 1847 р., згідно «Правил для единообразной и прочной выделки кирпича», які увійшли до указу «О мерах для прочной и правильной выделки кирпича», передбачалась уніфікація розміру (27 x 13 x 7 см) та ваги [3, с. 13–14]. До речі, розміри російської цегли відрізнялися від європейської, принаймні у Німецькій та Австро-Угорській імперіях [21, с. 1]. Для контролю за якістю проводилось обов'язкове клеймування виробів [3, с. 13–14]. На жаль, ці стандарти порушувалися, про що свідчить наявність доволі великої частки неклеюваної цегли тих часів.

У згаданому вище енциклопедичному словнику зазначається, що за обсягами виробництва цегли Катеринославська губернія, разом із Київською, посідала четверте місце (35 млн. штук) у Російській імперії [14]. Асортимент виробів цегляних заводів був різноманітний. Випускалася цегла «строевая, облицовочная, фасонная, лекальная, пустотелая и сплошная разных радиусов и размеров, а также огнеупорная обыкновенная и радиальная». Саме про таку продукцію цегляного заводу Л. Нісенбаума іде мова у рекламному оголошенні [28, с. 4]. Цегляне виробництво, даючи значний прибуток, стало популярним серед місцевих промисловців. У списку, розміщеному в музеї поруч із експозицією, позначено більш ніж 60 осіб – виробників цегли. І цей перелік далеко не повний. У ньому (складається з порядкового номера, зазначення напису чи ініціалів на експонатах, прізвища, вказівки, у тих випадках, коли є інформація щодо соціального стану та місця виробництва) відвідувач музею має можливість, звіривши з відповідним номером цегли в експозиції, отримати інформацію про її виробника.

Цікавою є ідея показу споруд, при будівництві яких використовувалась цегла місцевого виробництва. Напроти експозиції, на стіні інсталяції «Шевська майстерня» розміщено копію карти Катеринослава 1909 р. – того періоду, коли формувалося архітектурне обличчя історичної частини міста. На карті частині важливих за функціональним призначенням будівель надані номери, яким відповідають назви

тієї чи іншої споруди внизу карти. Розробники експозиції за допомогою попереднього власника колекції Павла Маменка ідентифікували цеглу, з якої будувалася цілий ряд будинків. Останні отримали відповідні позначки на карті. Поруч із картою знаходиться список власників цегельних заводів, а також перелік вулиць, представлених на дореволюційній карті з їхніми відповідниками у часи Російської імперії, СРСР, та України після проведення декомунізації.

Проілюструвавши у експозиції соціально-економічні та демографічні процеси, які відбувались у місті, на базі тих же експонатів (цегли, що виготовлялася на заводі О. Поля, його портрета та копії дореволюційної листівки із зображенням Катеринославського обласного музею (до революції носив назву ім. О. Поля) одночасно висвітлюється питання відмінності у підходах до формування історичної пам'яті у часи Російської імперії, СРСР та сучасної України.

У період Російської імперії заслуги О. Поля були широко визнані та відзначені. Так, його сучасник через 13 років після смерті «Степового Колумба» у 1890 р. писав: «Заслуги покойного в деле развития промышленности края снискали ему признательность местного общества: город Екатеринослав избрал его своим почетным гражданином и имя его было вырезано на почетной мраморной доске в зале городской думы; губернское дворянство постановило поместить его портрет в зале дворянского дома и учредить стипендии его имени в С-Петербургском горном институте и в екатеринославском реальном училище. В 1882 г. был награжден Высочайше пожалованным ему орденом св. Станислава 2-й степени за полезную деятельность на поприще отечественной промышленности. Наконец французская Криворожская компания поставила ему мраморный памятник на самом месте своих рудников в Кривом Роге» [11, с. IV].

Окремо була відзначена і його діяльність як збирача старовини та музейника. 6 травня 1902 р. відбулось урочисте відкриття Обласного музею імені О.М. Поля [10], який носив його ім'я до розпаду імперії. У часи руйнування старого устрою знакові місця, на думку нової влади, не мали права називатися іменами представників «повержених класов». У 1923 р., як антитеза до попереднього періоду історії, остаточно утверджується нова назва – Народний музей Катеринославщини [10]. Для О. Поля в радянські часи не було місця і на сторінках довідкових та історико-краєзнавчих досліджень. Наприклад, про нього не міститься ніякої інформації у розділі «Днепропетровск» в «Истории городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область» (1977 р.), лише констатується: «Особенно быстро начал развиваться Екатеринослав как промышленный центр после ввода в эксплуатацию Екатеринославской железной дороги» [9, с. 95]. У більш ранній Радянській енциклопедії історії України (1970 р.) присутнє близьке до попереднього формулювання [25, с. 41]. Щоправда, про Поля як українського краєзнавця та власника предметів старовини, що лягли в основу «музею його імені в Катеринославі», є окрема стаття в наступному томі

цієї енциклопедії, а про економічну діяльність підприємця зазначено лише коротке: «Сприяв розвитку гірничої справи, зокрема, залізничної промисловості в Криворіжжі» [26, с. 422]. Оминає цю постать у відповідних місцях тексту і найбільш авторитетне тогочасне краєзнавче видання «Город на трех холмах» (1969 р.) [33, с. 123–126], хоча автор цієї книги, відомий краєзнавець Михайло Шатров (Штейн), безсумнівно, розумів внесок О. Поля у економічний розвиток регіону. До поодиноких виключень можна віднести дослідження «История города Екатеринослава» (1937 р.) Дмитра Івановича Яворницького. Відомий український історик залишився вірним науковій об'єктивності. Ось як він описував усилля О. Поля з будівництва залізниці: «И снова начались метания А.Н. Поля. Он точно не ходил и не бегал, а как будто летал то в столицу из Екатеринослава, то из столицы обратно, то к министрам от земства, то от министров назад» [35, с. 133]. Але за життя історика його праця знаходилась в рукописі і була опублікована лише за часи пізньої перебудови, тому не мала впливу на формування тогочасної радянської історичної пам'яті.

Суттєві зміни відбулися лише в часи української незалежності. З 1990-х рр. намітилися плани створення будинку-музею О. Поля. Більша частина його садиби збереглася до наших днів і знаходиться в історичному центрі міста. Тут йому встановлена меморіальна дошка. 14 вересня 2002 р. у центрі міста відкрито пам'ятник О. Полю [24], а наприкінці лютого 2016 р. одну з найбільших артерій міста – проспект ім. Кірова – перейменували на честь видатного земляка [2].

15 березня 2019 р. будинок, у якому жив О. Поля, був занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка історії місцевого значення [34]. На жаль, на початку 1990-х цей будинок був приватизований і відтоді змінив кілька власників. Останній вимагає високу суму відшкодування для повернення пам'ятки у комунальну власність міста, з приводу чого розпочалася судова тяганина. [7].

Цікавим носієм історичної пам'яті є експонат з клеймом «Н», який вироблявся на заводі, що належав графу Івану Григоровичу Ностиці. У числі його маєтностей, розкиданих в різних частинах імперії, було село Василівка Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Саме там, за інформацією відомого дніпровського краєзнавця Миколи Чабана, були поховані п'ять представників цього роду. Але церква, біля якої знаходились поховання, була розібрана чи то «в революцію, чи то у війну», а на її місці з'явився колгоспний тік [19].

Колекція цегли Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» відображає не лише історію особистостей, економіки, соціальних відносин, а й етнічні процеси у регіоні. Експозиційні блоки умовно поділені на три частини відповідно до кількості, етнічної, конфесійної та навіть політичної приналежності власників цегляного виробництва.

Переважає більшість зразків цегли виготовлена на заводах, які належали представникам юдейської громади.

За даними довідникового видання «Весь Екатеринослав на 1902 г.» купців-християн 1-ї гільдії у Катеринославі налічувалось 7 осіб, натомість, купців євреїв та караїмів 1-ї гільдії – більше ніж у чотири рази (30 осіб); купців 2-ї гільдії – 86 та 205 осіб відповідно [5, с. 292–296]. Вагу єврейського капіталу в економіці міста, становище представників заможної частини юдейської громади, ступінь адаптованості до соціального середовища характеризує біографія одного з виробників – Іони Майданського, чия фотографія (копія) представлена в експозиції [16].

Історія цегляного виробництва, яке належало підприємцям-великоросам, представлена меншою кількістю експонатів. Зокрема, в експозиції є цегла із підприємств двох місцевих «олігархів» – Давида Пчолкіна та Міни Копилова – представників чотирьох найбільш відомих міських християн-купців 1-ї гільдії (за даними 1897 р. [4, с. 157] і 1902 р. [5, с. 292]).

Цегляним виробництвом у Катеринославі займалися і представники титулованого російського дворянства: граф Воронцов-Дашков (клеймо «ГВД»), князь М. Урусов («КУ»), князь С. Манвелов («СМ»), граф І. Ностіц («Н»). Цегла з клеймом «МИИ» (завод Майданського та Ігнат'єва) указує на переплетіння економічно-соціальних контактів між представниками різних етноконфесійних осередків.

Лише невелика за обсягом частина експозиції розкриває власне українську течію у тогочасному міському житті. Не дивлячись на більшість українського населення (за переписом 1897 р. – 69,7%) [21, с. VIII] і місцезнаходження Катеринославської губернії переважно на колишніх землях Вольностей війська Запорозького, великі міста губернії мали невизначене українське обличчя. Так, у Катеринославі українці посідали лише третє місце серед національних громад, поступаючись «великоросам» та євреям. Відповідно, це означало і певну маргіналізацію українського національного руху, який тут розвивався повільніше у порівнянні з деякими іншими українськими регіонами Російської імперії.

Згадуючи про події 1917–1918 рр., визначні діячі УНР Ісаак Мазепа та генерал Омелянович-Павленко відзначали слабкість саме української катеринославської громади. «...Українці не були ще підготовлені до переобрання влади у свої руки» [20, с. 24], – так писав у еміграції Омелянович-Павленко. А ось уривок зі спогадів І. Мазепа: «Головною базою українства на Катеринославщині було село. Місто було чуже, неукраїнське...» [15, с. 44]. Тому може виникнути питання і, навіть, певне заперечення щодо виділення окремого, «українського» компонента у «кам'яній» експозиції. Але, насправді, не дивлячись на доволі слабкі позиції в тогочасній міській ієрархії, певна частина соціальної та економічної еліти Катеринослава була представлена в українському національному русі.

Саме в «українській» частині експозиції знаходиться згадувана вище цегла з клеймом «А.П.». Ми говорили про Олександра Поля як про великого економічного фундатора, людину, яка фактично заклала вектори роз-

витку Катеринослава і навіть сучасного Дніпра. Наголошено також і на його українських симпатіях. За своїм походженням (мати Поля була нащадком родів Полетик та Полуботків) він належав до українського дворянства, яке сповідувало ідеї українського автономізму. Ми, звичайно, далекі від твердження, що знання про власний родовід переходило в політичну площину, але про історичну пам'ять та певні культурницькі українські уподобання Поля, безсумнівно, говорити можна. Розповідаючи про своє дитинство Д. Яворницькому, Поль згадував: «...перебуваючи по жіночій лінії у спорідненні з малоросійською родиною Полуботків, постійно чув розповіді про славі минулі часи...» [13, с. 11]. Скажімо, його відома колекція старожитностей, що складалася з більш ніж 4770 предметів, мала 281 артефакт, які віднесені укладачами каталогу до окремого відділу «Предметы запорожской и южно-русской старины». І це не говорячи про ще один відділ – «Предметы относящиеся к сравнительной этнографии» [11]. Та й сам Поль називав себе українцем [13, с. 13].

Виразні національні симпатії мав ще один представник місцевої соціальної еліти, землевласник, підприємець, мільйонер Володимир Миколайович Хрінников. До українського громадського життя він долучився ще будучи студентом Петербурзького технологічного інституту. Надавав фінансову допомогу українським установам та виданням. У 1913–1914 рр. очолював катеринославську «Просвіту». Проте його національні переконання мали не лише публічний вияв, але проходили і через особисті практики. Його першою дружиною стала сестра відомого українського діяча Василя Мазуренка. До речі, пані Марія Хрінникова і сама була головою катеринославської «Просвіти» у 1910–1912 рр. [30, с. 470–477]. Навіть свій прибутковий будинок, який до сьогодні є окрасою міста (так званий «Будинок Хрінникова», зараз готель «Україна»), він, користуючись консультаціями Д. Яворницького, збудував, як записано українською мовою на срібній закладній дошці, «...в стилі «Відродження України»» [29, с. 24].

Парадокси етнонаціональної самоідентифікації наочно ілюструє біографія ще одного катеринославського виробника цегли, яка вироблялась з двома клеймами: «F. A.» та «Андерегг». Фердинанд Андерегг за офіційною соціальною приналежністю був «екатеринославським мешанином». Насправді, він належав до заможної верхівки міста. У щорічнику «Весь Екатеринослав на 1898 год» Ф. Андерегг значиться у списку купців 2-ї гільдії. Він, не українець за походженням, мав стійкі українські симпатії. Ф. Андерегг переїздить до Одеси, і у цьому місті стає одним із засновників Українського клубу – організації, що постала в січні 1910 р. на місці забороненої владою «Просвіти». Саме у його помешканні, у квітні того ж року, відбулися перші загальні збори цієї організації [23].

У контексті української історії можна розглядати постать ще одного «цегляного виробника», князя Миколи Петровича Урусова. Він – великий землевласник, сенатор, шталмейстер імператорського двору, предводитель

дворянства Катеринославської губернії у 1908–1917 рр. Але попри всі титули, посади, приналежність до соціальної верхівки російського суспільства, князь М. Урусов підтримував приятельські стосунки з істориком запорозького козацтва Д. Яворницьким. За думкою сучасників, саме ці відносини, заступництво князя перед місцевим губернатором допомогли довготривалому (до 1916 р.) існуванню Катеринославської «Просвіти» [32, с. 257].

Таким чином, експозиція Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» не просто є колекцією речових пам'яток. Грунтуючись на її експонатах, відбувається екскурс в історію регіону з різних питань: економічних, демографічних, етносоціальних. І це лише незначна частка аспектів, які можна використовувати у ефективній екскурсійній роботі навколо експозиції «Історія міста в камені». Її можливості, перетворені із зібрання речових пам'яток на антропоцентричну історію, практично безмежні.

ДЖЕРЕЛА

1. Адрес-Календарь Екатеринославской губернии на 1910 год. Издание Екатеринославского Губернского Статистического Комитета. Под редакцией секретаря комитета Г.А. Богданова. Екатеринослав : Типо-литография Губернского Правления. 1910. 446 с.
2. Без Маркса и Кирова: В Днепропетровске продолжается декommунизация улиц и проспектов. Режим доступа: <https://nv.ua/ukraine/events/bez-marкса-i-kirova-v-dnepropetrovske-prodolzhayet-sja-dekommunizatsija-ulits-i-prospektov-99061.html>.
3. Бюллетень Института истории материальной культуры РАН. [№] 7. Материальная культура Санкт-Петербурга. Вып. 1. В.Н. Смирнов, Д.Д. Ёлшин. Кирпичные клейма Санкт-Петербургской губернии середины XIX – начала XX в. Каталог и исследование. Санкт-Петербург : Изд-во ООО «Периферия», 2017. 214 с.
4. Весь Екатеринослав на 1898 г. Изд. Б.Б. Буравого. Екатеринослав, 1898. 389 с.
5. Весь Екатеринослав на 1902 г. Изд. Буравой. V год издания. Екатеринослав, 1902. 401 с.
6. Днепропетровск. Архитекторы. Н.П. Андрущенко, М.Э. Кавун, Н.А. Лопатюк и др. Под общ. Ред. Н.Н. Кондель-Перминовой; И.Г. Редкол.: Б.Л. Ерофанов, Н.Н. Кондель-Перминова, И.Г. Пидорван (предс.) и др. Киев : Издательский дом А+С, 2006. 296 с.
7. Дом Александра Поля хотят вернуть громаде Днепра. Режим доступа: <https://gorod.dp.ua/news/160992>.
8. История города, застывшая в камне. Режим доступа: <https://gorod.dp.ua/news/84526>.
9. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область» Киев : Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1977. 837 с.
10. Історія Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького. Режим доступа: <http://www.museum.dp.ua/historydim.html>.
11. Каталог коллекции древностей А.Н. Поль в Екатеринославе. Выпуск I. Составил К. Мельник. Киев, 1903. 217 с.
12. Кирпич Екатеринославской губернии. Режим доступа: https://royal-brick.io.ua/s2284298/kipich_ekaterinoslavskoy_gubernii_-cegla_rozbiorkowa
13. Кочергін І. Олександр Поль. Геній міста на Дніпрі. Дніпро : Герда, 2018. 112 с.
14. Крупский А.К. Кирпичное производство Энциклопедия Брокгауза и Ефрона. Режим доступа: <https://slovar.cc/enc/brokhauz-efron/1622437.html>.
15. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. І. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. ІІ. Кам'янецька доба. Дніпропетровськ : Січ, 2001. 265 с. (Сигнальний приірник)
16. Маменко П., Старостин В. Майданский Иона Михайлович. Днепропетровская городская энциклопедия. Режим доступа: <http://tfde.dp.ua>
17. Материалы 1-й кирпично-черепичной конференции. Режим доступа: <http://museum-konst.com/index.php/stati-i-uroki/materialy-1-j-kipichno-cherepichnoj-konferentsii>.
18. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния. Составил генерального штаба капитан В. Павлович. Санктпетербург : типография Департамента Генерального штаба, 1862. 351 с.
19. Намоленое место в с. Василевка (Новомосковский р-н). Свято-Духовская церковь (разрушена). Режим доступа: <https://www.shukach.com/ru/node/7894>
20. Омелянович-Павленко М. На Україні 1917–18. Прага, 1935. 118 с.
21. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. XIII. Екатеринославская губерния Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. Под редакцией Н.А. Тройницкого, 1904. 234 с.
22. Полное руководство по гражданской архитектуре. Полный перевод с 5-го немецкого издания с изменениями и дополнениями В. Леви и В. Келдыш. Под редакцией гражданского инженера А.П. Шишко. Ад. Профессора Технолог. Инст. Императора Николая I. Отдел первый. Каменные работы. Санкт-Петербург : народная польза, 1907. 287 с.
23. Полтораки, В. Калина над морем. Український тиждень. 2010, 11 червня. Режим доступа: <https://tyzhden.ua/History/3622>
24. Полю Александру Николаевичу, памятник. Режим доступа: https://gorod.dp.ua/out/attractions/oneplace/?place_id=1124
25. Радянська енциклопедія історії України. Т. 2. Держава – лєстригони. Київ : Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1970. 580 с.
26. Радянська енциклопедія історії України. Т. 3. Лєтичів – розкопки. Київ : Главная редакция Украинской советской энциклопедии, 1971. 573 с.
27. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края. Часть I. География. Этнография и народонаселение Новороссийского края. Одесса : Типография Л. Нитче. 1850. 364 с.
28. Справочная книга «Весь Екатеринослав». Издание Л.И. Сатановского. Екатеринослав, 1913. 403 с.
29. Старостин В. Дніпро: символ міста. Будинок Хрінникова. Дніпро : Герда, 2007. 136 с.
30. Чабан М.П. Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921). Біобібліографічний словник. Близько 670 імен. Наукове видання. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2002. 536 с.
31. Чергорка П. Кирпич из Екатеринославской губернии (Интерв'ю з П. Маменком). Режим доступа: <https://dorys.livejournal.com/551534.html>
32. Чикаленко Е. Щоденник (1907–1917). Т. 1. Київ : Темпора, 2004. 436 с.
33. Шатров М. Город на трех холмах. Книга о старом Екатеринославе. Издание второе, исправленное и дополненное. Днепропетровск : «Проміні», 1969. 415 с.
34. Шруб К. Дом Поля в Днепре занесен в Госреестр памятников Украины. Режим доступа: <https://nashemisto.dp.ua/2019/03/21/dom-aleksandra-polja-unikalnoe-odnojetazhnoe-zdanie-staloramjantnikom-ukrainy/>.
35. Яворницький Д.И. История города Екатеринослава. 2-е издание, дополненное. Днепропетровск : Січ, 1996. 277 с.

Rybalka V.H. Collection of bricks and tiles of the Katerynoslav producers of the late XIX – early XX centuries in the Museum «Jewish Memory and Holocaust in Ukraine». Ethnosoical aspects of history through the prism of material monuments

The article is devoted to the question of potential heuristic abilities of museum exhibitions in the anthropological interpretation of historical process. Moreover, the problem of enlightening of intrinsic mixture of economic, social, and ethnical processes through evidences is discussed.

This problem is studied through the bricks and tilling produced at Katerynoslav region factories in the end of the XIX – the beginning of the XX centuries and currently exhibited in the museum «The memory of the Jewish people and the Holocaust in Ukraine» (Dnipro). Showing what is not an attractive, at first glance, exhibit (such as a brick) can help to draw a museum visitor's attention to history in general, regional history, and historical memory issues.

The study focuses on the presentation of historical events through specific material exhibits that are associated with both individuals (business owners – producers) and the whole complex of intertwined events of economic and ethno-social history.

Key words: brick, enterprises, merchants, Jews, Ukrainian national movement, «Prosvita», historical memory.

REFERENCES

1. Adres-Kalendar Ekaterinoslavskoy gubernii na 1910 god. Izdaniye Ekaterinoslavskogo Gubernskogo Statisticheskogo Komiteta. Pod redaktsiyey sekretarya komiteta G.A. Bogdanova. [Adress-Calendar of Ekaterinoslav region – year 1910. Ekaterinoslav Regional Statistics Committee edition. Under the editing of the committee secretary G.A. Bogdanova.] Ekaterinoslav: Tipo-litografiya Gubernskogo Pravleniya. 1910. [in Russian].
2. Bez Marksa i Kirova: V Dnepropetrovske prodolzhaetsya dekommunizatsiya ulits i prospektov. [Without Marks and Kirov: In Dnipro street decommunisation continues] Retrieved from <https://nv.ua/ukraine/events/bez-marкса-i-kirova-v-dnepropetrovske-prodolzhayet-sja-dekommunizatsija-ulits-i-prospektov-99061.html>
3. Byulleten Instituta istorii materialnoy kultury RAN. № 7. Materialnaya

- kultura Sankt-Peterburga. Vyp. 1. V. N. Smirnov. D. D. Elshin. Kirpichnyye kleyma Sankt-Peterburgskoy gubernii serediny XIX – nachala XX v. Katalog i issledovaniye. [Bulletin of the Materialistic Culture Institute] St. Petersburg: Izd-vo OOO «Periferiya». (2017). [in Russian].
4. Ves Ekaterinoslav na 1898 g. Izd. B. B. Buravogo [Ekaterinoslav in 1898]. Ekaterinoslav. (1898). [in Russian].
5. Ves Ekaterinoslav na 1902 g. Izd. Buravoy. V god izdaniya [Ekaterinoslav in 1902.]. pp. 292–296. Ekaterinoslav. (1902). [in Russian].
6. N. P. Andrushchenko. M. E. Kavun. N. A. Lopatyuk; N. N. Kondel-Perminovoy, B. L. Erofanov. N. N. Kondel-Perminova, I. G. Pidorvan (Eds.) (2006). *Dnepropetrovsk. Arkhitektory*. [Dnepropetrovsk. Architects] Kiev: Izdatelskiy dom A+S. [in Russian].
7. Dom Aleksandra Polya khotyat vernut gromade Dnepra. [Aleksandr Pol's house is being given back to the Dnipro community]. Retrieved from: <https://gorod.dp.ua/news/160992>. [in Russian]
8. Istoriya goroda. zastyvshaya v kamne. [History of the city frozen in the stones. Retrieved from <https://gorod.dp.ua/news/84526>. [in Russian].
9. Istoriya gorodov i sel Ukrainy SSR. Dnepropetrovskaya oblast' [The history of Ukrainian Soviet Socialist Republic. Dnipropetrovsk region]. Kiyev: Glavnaya redaktsiya Ukrainy sovetsoy entsiklopedii. (1977). [in Russian].
10. Istoriya Dnipropetrovskoho natsionalnoho istorychnoho muzeiu im. D. I. Yavornytskoho. [The history of Dnipro National Historical Museum of D. I. Yavornytskoho]. Retrieved from <http://www.museum.dp.ua/historydim.html>. [in Russian].
11. Katalog koleksii drevnostey A. N. Pol v Ekaterinoslave. Vypusk I Sostavil K. Melnik. [The catalogue of antiques collection of A. N. Pol in Ekaterinoslav]. Kyiv. (1903). [in Russian].
12. Kirpich Ekaterinoslavskoy gubernii. [Brick of Ekaterinoslav region]. Retrieved from https://royal-brick.io.ua/s2284298/kipich_ekaterinoslavskoy_gubernii_--cegla_rozbiorkowa. [in Russian].
13. Kocherhin, I. (2018). *Oleksandr Pol. Henii mista na Dnipro*. [Oleksandr Pol. Dnipro city genius] Dnipro: Herda. [in Ukrainian].
14. Krupskiy, A. K. Kirpichnoye proizvodstvo Entsiklopediya Brokgauza i Efrona [Brick manufacture. Brokgauz and Efron encyclopedia]. Retrieved from <https://slovar.cc/enc/brokhauz-efron/1622437.html>. [in Russian].
15. Mazepa, I. (2001). *Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917–1921. I. Tsentralna Rada – Hetmanshchyna – Dyrektorii. II. Kamianetska doba* [Ukraine on fire during the revolution 1917–1921. Central Council of Ukraine – Hetmanshchyna – Directory]. Dnipropetrovsk: Sich. [in Ukrainian].
16. Mamenko, P., Starostin, V. *Maydanskyy Iona Mikhaylovich. Dneprovskaya gorodskaya entsiklopediya* [Maydanskyy Iona Mikhaylovich. Dnipro city encyclopedia]. Retrieved from <http://tfde.dp.ua>. [in Russian].
17. Materialy 1-y kirpichno-cherepichnoy konferentsii. [Materials of the 1st brick conference]. Retrieved from <http://museum-konst.com/index.php/stati-i-uroki/materialy-1-j-kirpichno-cherepichnoj-konferentsii>. [in Russian].
18. Materialy dlya geografii i statistiki Rossii. sobrannyye ofitserami Generalnogo shtaba. Ekaterinoslavskaya guberniya. Sostavil generalnogo shtaba kapitan V. Pavlovich. [Materials for geography and statistics in Russia. Collected by soldiers of General base] Sankt-Peterburg: tipografiya Departamenta Generalnogo shtaba (1862). [in Russian].
19. Namolenoye mesto v s. Vasilevka (Novomoskovskiy r-n). Svyato-Dukhovskaya tserkov (razrushena). [The holy place in Vasilevka village. Svyato-Dukhovskaya church]. Retrieved from <https://www.shukach.com/ru/node/7894>. [in Russian].
20. Omelianovych-Pavlenko M. (1935). *Na Ukraini 1917–18*. [In Ukraine 1917–18]. Praha. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
21. Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii. 1897 g. XIII. Ekaterinoslavskaya guberniya. Izdaniye Tsentralnogo statisticheskogo komiteta Ministerstva vnutrennikh del. Pod redaktsiyeyu N. A. Troynitskogo. [The first total folk register of Russian empire. 1897 g. XIII. Ekaterinoslav region]. (1904). [in Russian].
22. V. Levi i V. Keldysh, A. P. Shishko. (Ed.) (1907). *Polnoye rukovodstvo po grazhdanskoj akhitekture. Otdel pervyy. Kamennyye raboty* [Full guidance over civil architecture]. St. Petersburg: narodnaya polza. [in Russian].
23. Poltorak, V. (2010). Kalyna nad morem. [Viburnum over the sea]. *Ukrainskyi tyzhden.*, 11 chervnia. Retrieved from <https://tyzhden.ua/History/3622>. [in Ukrainian].
24. Polyu Aleksandru Nikolayevichu. pamyatnik. [Aleksandr Pol monument]. Retrieved from https://gorod.dp.ua/out/attractions/oneplace/?place_id=1124. [in Russian].
25. Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy. Derzhava – lestryhony. [Soviet encyclopedia of Ukrainian history. State – lestryhony]. (Vol. 2). Kyiv: Glavnaya redaktsiya Ukrainy sovetsoy entsiklopedii. (1970). [in Ukrainian].
26. Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy. Letychiv – rozkopky [Soviet encyclopedia of Ukrainian history. Letychiv – excavations]. Kyiv: Glavnaya redaktsiya Ukrainy sovetsoy entsiklopedii. (1971). [in Ukrainian].
27. Skalkovskiy, A. (1850). *Opyt statisticheskogo opisaniya Novorossiyskogo kraja. Geografiya. Etnografiya i narodonaseleniye Novorossiyskogo kraja*. [Experience of describing Novorossiysk region. Geography. Ethnography and Population of Novorossiysk Territory.] Odessa: Tipografiya L. Nitche. [in Russian].
28. *Spravochnaya kniga «Ves Ekaterinoslav»*. [Address book «The whole Ekaterinoslav»] Ekaterinoslav. Izdaniye L. I. Satanovskogo. (1913). [in Russian].
29. Starostin, V. (2007). *Dnipro: symvol mista. Budynok Khrinnykova*. [Dnipro. City symbols. Khrinnykov house.]. Dnipro: Herda. [in Ukrainian].
30. Chaban, M. P. (2002). *Diiachi Sicheslavskoi «Prosvity» (1905–1921)*. *Biobibliografichnyi slovnyk. Blyzko 670 imen. Naukove vydannia*. [The participants of Sicheslavskaya "Prosvita" (1905–1921). Bibliography dictionary. 670 names.], pp. 470–477. Dnipropetrovsk: IMA-pres. [in Ukrainian].
31. Chegorka, P. Kirpich iz Ekaterinoslavskoy gubernii (Interviu z P. Mamenkom). [The brick from Ekaterinoslav region]. Retrieved from <https://dorys.livejournal.com/551534.html>. [in Ukrainian].
32. Chykalenko, Ye. (2004). *Shchodennyk (1907–1917)* [The diary (1907–1917)]. (Vol. 1). Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
33. Shatrov, M. (1969). *Gorod na trekh kholmakh. Kniga o starom Ekaterinoslave*. [The city on three hills. The book about old Ekaterinoslav.], (2nd ed.), pp. 123–126. Dnepropetrovsk: «Promini». [in Russian].
34. Shrub, K. Dom Polya v Dnepre zanesen v Gosreyster pamyatnikov Ukrainy. [Pol's house in Dnipro is added to the Monument Register of Ukraine]. Retrieved from <https://nashemisto.dp.ua/2019/03/21/dom-aleksandra-polja-unikalnoe-odnojetazhnoe-zdanie-stalo-pamyatnikom-ukrainy/>. [in Russian].
35. Yavornitskiy, D. I. (1996). *Istoriya goroda Ekaterinoslava*. [History of Ekaterinoslav.], (2nd ed.). Dnepropetrovsk: Sich. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 069.5:002(477+47)

С.В. Пої

ДРУКОВАНІ ВИДАННЯ ХХ ст. З ІСТОРІЇ ТЕАТРАЛЬНОГО І МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КОЛЕКЦІЙНОМУ ОПИСІ АКТОРСЬКОЇ СІМ'Ї БРОВЧЕНКІВ: АНАЛІЗ, СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

У статті представлені результати дослідження історії театрального і музичного мистецтва першої половини ХХ ст. та включно до середини 1990-х рр. на матеріалах музейної колекції ніжинської акторської сім'ї Бровченко. З'ясовано основні етапи та характер культурно-мистецького (музично-театрального) процесу на теренах України і частково на території колишнього СРСР.

Ключові слова: Іван Кузьмич Бровченко, Марія Федорівна Бровченко, музична програма, партитура, п'єса, режисер, спектакль, театральна програма, труппа.

На сьогодні не зменшується науковий інтерес дослідників до вивчення історії та національно-культурної спадщини України ХХ ст. Сучасні наукові розвідки, крім іншого, присвячені життю і творчості видатних діячів мистецтва, діяльності окремо взятих культурних осередків та їхній ролі у культурному відродженні української нації. Велику роль у цьому процесі відіграють і музейні експонати, що колись належали корифеям української театральної та співочої сцени. Серед них – і частина книжкових та друкованих видань, які є складовою колекції музейних експонатів родини Бровченко у Ніжинському краєзнавчому музеї ім. Івана Спаського. Її систематизація і аналіз дає змогу вивчати перебіг театрального і музичного